

PROCESELE INTENTATE DE CĂTRE AUTORITĂȚILE HORTHISTE COMUNIȘTILOR DIN PARTEA DE NORD A TRANSILVANIEI (1941—1944)

*„Păianjen — orînduirea își țese plasa-acuș
În jurul meu și-așteaptă cînd voi pica în ea;
Ogari, copoi asmute către al meu culcuș,
Pumnalele le-ntinde-n calea mea”.*

Józsa Béla (1943)

I Campania de teroare a organelor represive horthyste

Regimul horthysto-fascist instaurat pe teritoriul nord-estului Transilvaniei în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940 dispunea de un aparat de oprimare bine organizat, instruit și cu experiență bogată. Întregul aparat de stat horthyst era adînc pătruns de acel spirit antidemocratic care s-a manifestat în primul rînd prin ură împotriva comuniștilor, văzînd, în orice mișcare a muncitorimii, țărănimii sau intelectualității progresiste, numai și numai „pericolul roșu”.

Organele cele mai importante ale aparatului de represiune din cadrul sistemului contrarevoluționar au fost poliția politică, jandarmeria și Biroul 2 din cadrul Marelui Stat Major (V K F₂), care își completau activitatea reciproc. Subdiviziunea „D” a Biroului 2 al M.St.M., cu alt nume „DEF”, avea ca sarcină principală depistarea și urmărirea organizațiilor partidului comunist și a organizațiilor simpatizante. Ea întreținea o strînsă colaborare cu poliția politică și jandarmeria. Faimoasa lor activitate fu completată mai tîrziu de serviciul Centrului de Apărare a Statului (1942) și de unitățile serviciului nyilașist de tragere la răspundere (1944). Puterea de stat horthystă își perfecționa, dezvolta și mărea în permanență organele de represiune, cu unități din ce în ce mai noi. Serviciul de urmărire al poliției politice, subservițiile jandarmeriei și ale Biroului 2 al M.St.M. nu își desfășurau activitatea în mod izolat. Ele erau sprijinite de un păienjenis întreg de organisme și instituții, imense în comparație cu numărul populației. Cercul conducătoare ale claselor dominante au făcut tot posibilul pentru menținerea „ordinii interioare” și în acest scop au preconizat supravegherea *întregii societăți*. Organele represive horthyste supravegheau nu numai mișcările de stînga — dușmane ale orînduirii, ci țineau sub ochi toate mișcările politice, partidele, uniunile și organizațiile. Ele urmăreau sistematic toate fenomenele suspecte, potrivit într-o măsură mai mare sau mai mică orînduirii burghezo-moșierești, mișcările politice, culturale, sportive și de altă natură, activitatea presei; înregistrau și țineau evidența indivizilor, grupurilor și uniunilor „suspecte” pentru ca la nevoie să aibă posibilitatea de a lua măsuri represive.

Conducătorii superiori ai aparatului represiv nu numai că au participat activ la manevrele politice prin care se dezvăluia esența sistemului contrarevoluționar, dar în afară de aceasta, au fost părtașii și conducătorii celei mai necruțătoare dictaturi¹. Organele represive

¹ Vezi mai detaliat în Hollós Ervin, *Rendőrség, csendőrség, VKF₂ (Poliție, Jandarmerie, Biroul 2 al M.St.M.)*, Budapesta, 1971, p. 431.

horthyste, care se interesau „de toate mișcările politice”, au considerat că Partidul Comunist constituie dușmanul nr. 1, dar i-au luat în evidență și pe conducătorii și membrii Partidului Social-Democrat, ai Partidului Uniunii Socialiste, ai Sindicatelor, ai Partidului Micilor Producători, ai organizațiilor culturale muncitorești, ai corurilor și organizațiilor sportive muncitorești. Evidența lor era în continuă creștere, îmbogățită fiind prin datele participanților mișcărilor pentru mărirea salariilor, prin cele ale manifestațiilor.

În domeniul prigonirii mișcărilor comuniste, antifasciste și de eliberare națională, organele represive horthyste au colaborat cu organe asemănătoare din alte țări, în special cu cele din Germania hitleristă. Poliția politică, de exemplu, întreținea strânse legături cu poliția pariziană, berlineză și din Roma, cu diferite compartimente politice cu care schimba informații, vești referitoare la anumite organizații și conducătorii lor și cu care în anumite cazuri au organizat chiar acțiuni comune. Poliția politică horthystă a întreținut bune relații cu organe asemănătoare germane, cu poliția secretă a lui Himmler. Colaborarea dintre organele de represiune horthyste și germane s-a extins și mai mult în 1944, când, în perioada ocupației germane, organele represive horthyste au fost subordonate Gestapo-ului, prigonirea mișcărilor progresiste și de stînga devenind și mai necruțătoare.

În cadrul acțiunilor de dezvăluire și reprimare a mișcărilor de stînga, organele de represiune horthyste au colaborat și cu organele similare din România burghezo-moșierească. Această colaborare a început cu mult înainte de Dictatul de la Viena. În acest sens vom cita câteva exemple:² într-un raport din 20 noiembrie 1932, ambasadorul maghiar acreditat la București face referiri la unele informații pe care i le-a furnizat Dr.-ului Bianu — șeful Siguranței — cu privire la rezultatele obținute de organele de urmărire maghiare —, informații pe care acesta „le-a preluat cu mulțumiri în scopul completării datelor obținute de poliția românească”. În schimb — cu doi ani mai târziu —, ambasadorul maghiar, din încredințarea Ministerului de interne, solicită de la Siguranță lista comuniștilor din România. În afară de informarea reciprocă generală, colaborarea a cuprins și probleme concrete, hotărîtoare pentru destinul unor persoane. În zilele de după Dictatul de la Viena, căpităniile polițienești și circumscripțiile de jandarmi organizate pe teritoriul nord-estului Transilvaniei au intrat în posesia unor documente ale poliției române prin care și-au îmbogățit informațiile. O subunitate a poliției maghiare din Sighet, de exemplu, a găsit un document român întocmit în 1940, care conține lista celor suspecți de propagandă comunistă. După intrarea horthyștilor în nord-estul Transilvaniei organele represive maghiare au găsit și materialele de evidență românești privind unele rezultate ale culegerii de informații din rîndurile comuniștilor. Cu ocazia organizării căpităniei de poliție și a circumscripției de jandarmi clujene, alături de documentele poliției românești au ajuns în mîna organelor represive horthyste și dosarele comuniștilor și suspecților de comunism din Transilvania.

Raportul din 2 ianuarie 1941 al grupului de urmărire politică din cadrul căpităniei principale a poliției budapestane — printre altele — informează asupra tratativelor duse cu unul dintre foștii conducători ai Siguranței, care a rămas în nord-estul Transilvaniei, în speranța angajării de către maghiari. „Toate datele furnizate — arată raportul — dovedesc că e un om de încredere, cu pregătire și capacități excelente — un bun cunoscător al partidului comunist și gărzii de fier din Transilvania, precum și al conducătorilor acestora”³. În felul acesta nu pare neverosimilă declarația detectivului politic Dede Márton făcută la 3

² Csátári Dániel, *Próbatétel. — Az észak-erdélyi nyílt nyomozás történetéből (Încercarea. Din istoria cercetărilor deschise nord-transilvănene)*, în *Párttörténeti közlemények*, Budapest, 1969, nr. 4, p. 82—85.

³ Arhiva Națională Budapesta, *B.N. VII. res. 1943, sz.n.*; cf. Csátári Dániel, *art. cit.*, p. 84—85.

februarie 1943 — cu ocazia procesului comuniștilor din nord-estul Transilvaniei ținut la Budapesta —, care a arătat: „datele cu privire la mișcarea comunistă din Transilvania ne-au fost furnizate de organele competente ale unei puteri străine”⁴. Ajutorul acordat de Siguranța românească rezultă și din mărturia făcută la 28 iunie 1943 de către Juhász István, conducătorul cercetărilor deschise începute la 4 iulie 1941, care precizează că poliția maghiară deținea date cu privire la mișcarea din România încă din anii premergători Dictatului de la Viena.

Ura anticomunistă nemărginită s-a instaurat și în nord-estul Transilvaniei. Ea a fost adusă de regimul horthysto-fascist. „Poliția maghiară e mult mai pricepută în apărarea clasei dominante, decât cea românească, deoarece ea aplică experiența sistemelor fasciste” — arăta circulara cu privire la dispozițiunile conspirative ale partidului comunist. „Noi vom fi cel puțin atît de bine pregătiți ca ei, nu vom recunoaște nimic, nu vom trăda pe nimeni. Nici atunci dacă ni se promite libertatea sau o pedeapsă mai ușoară... în caz de furnizare a informațiilor. Să fim prudenți, să avem grijă ce vorbim în fața acelor »închiși« — provocatori — pe care îi vor pune lîngă noi în perioada de detenție. Să nu dăm crezare afirmației anchetatorilor noștri care spun că tăcerea noastră e de prisos — pentru că ceilalți deja au trădat totul. Să ținem minte că arestarea noastră nu înseamnă capitulare, că în această luptă ce se duce în împrejurări mereu în schimbare, nu există detectivi perfecți, ci oameni care pot comite greșeli de care noi, la rîndul nostru ne putem folosi”.

În zilele de după Dictatul de la Viena, oficialitățile horthyste au organizat pe teritoriul nordului Transilvaniei căpităniile de poliție și circumscripțiile de jandarmerie. În interesul descoperirii și lichidării mișcărilor de stînga, la Cluj și la Tîrgu-Mureș au fost înființate subunități de urmărire. Imediat după înființare — și după formarea rețelei —, sesizînd continuarea mișcării de stînga din nord-estul Transilvaniei⁵, organele represive horthyste —, sub conducerea Comandamentului Central de Urmărire, au început acțiunea de urmărire (așazisă „cercetare confidențială”), care a constatat în întocmirea evidenței persoanelor suspecte și supravegherea comuniștilor și elementelor progresiste. Subdiviziunile de cercetare din Cluj și Tîrgu-Mureș au trimis oficiilor poștale lista acelor (fiecare nume fiind însoțit de cîte un număr) a căror corespondență trebuia înaintată subdiviziunii. În afara supravegherii corespondenței participanților mișcării de stînga, jandarmeria a pus un accent deosebit pe urmărirea permanentă a persoanelor „suspecte”. Agenții însărcinați cu asemenea munci raportau telefonic zilnic, de mai multe ori, subunității cele sesizate. În perioada procesului de urmărire agenții jandarmeriei țineau sub observație persoanele din sfera lor de acțiune, supraveghindu-le temeinic activitatea. Supravegherea prealabilă a avut un rol însemnat în campania deschisă dusă împotriva organizațiilor de stînga din nordul Transilvaniei. Pe baza acesteia s-a întocmit la 11 octombrie 1940 raportul-sinteză al Biroului 2 din cadrul Marelui Stat Major referitor la mișcarea comunistă din nordul Transilvaniei, la mișcările naționale române și la grupările francmasonice transilvănene⁶. Anexa nr. 2 a raportului, intitulată „Comu-

⁴ Arhiva Institutului de istorie a partidului, Budapesta, 623 f. 1941. B. 6781; cf. Csátári Dániel, *art. cit.*, p. 82.

⁵ Raportul din 3 noiembrie 1940 al căpităniei orădene, precum și rapoartele din noiembrie ale jandarmeriei privind mișcarea de stînga au arătat că în nopțile de 2 și 4 noiembrie, la Oradea — partea de est și concomitent la Baia Mare, Cluj, la întreprinderea de cherestea Foresta (apartînătoare comunei Iernuțeni) și la Crăciunești s-au răspîndit manifeste în limba maghiară și română scrise împotriva naționalismului. (Arhiva Institutului de istorie a partidului, Budapesta, 651 f. 2/1940 — 5—8071; 2/1940 — 7—5048; 5/1940 27 aprilie; 6/1940; 2/1940 — 3—5876; 2/1940 — 7—5110; 2/1940—8—15989; Arhiva Națională, Budapesta, B.M. VII. res. 1940 — 5—13965; cf. Csátári Dániel, *art. cit.*, p. 84).

⁶ Arhiva Institutului de istorie a partidului, Budapesta, 651, f. II. cs.; cf. Hollós Ervin, *op. cit.*, p. 268.

niştii din evidenţa clujeană⁶, cuprindea 249 de nume de membri de partid, ai U.T.C., ai Ajutorului Roşu, precum şi funcţiile acestora. Separat se menţionau numele conducătorilor şi membrilor MADOSZ-ului. Din raportul-sinteză întocmit a rezultat că agenţii Biroului 2 din cadrul M.St.M i-au considerat comunişti şi pe cei care nu au avut sau abia au avut ceva comun cu Partidul Comunist. După o asemenea pregătire temeinică, agenţii organelor represive horthyste au ajuns pînă la organul central conducător al Partidului Comunist din nord-estul Transilvaniei^{6a}. Acest lucru s-a întîmplat în felul următor: căpitănia de poliţie din Miercurea-Ciuc i-a luat în urmărire pe toţi aceia care, în conformitate cu informaţiile obţinute, luaseră parte la mişcarea comunistă dinaintea Dictatului de la Viena. În decursul urmăririi s-a aflat că în cadrul gimnaziului din Miercurea-Ciuc există o „organizaţie extremistă”, conducerea căreia a fost atribuită profesorului Mayer János şi lui Szabó Iuliana din Cluj. În acea perioadă Szabó Iuliana — membră în Comitetul regional de partid al nord-estului Transilvaniei — a făcut dese vizite la Miercurea-Ciuc, deoarece din încredinţarea conducerii partidului, din această localitate dirija activitatea celulelor de partid⁷ din Sîndominic, Armăşeni, Lunca de Jos şi alte sate învecinate. În seara zilei de 28 iulie 1941, subdiviziunea de urmărire a jandarmeriei din Tîrgu-Mureş a arestat-o pe Szabó Iuliana (împreună cu ea au fost arestaţi: Bács Domokos, muncitor la căile ferate şi Lukács Márton, agricultor).

La începutul anchetei Szabó Iuliana a negat că ar fi participat la o organizare a mişcării comuniste. Dar după tortura fizică a primei anchete — ajungînd în mîna unor anchetatori cu experienţă — Szabó Iuliana a renunţat treptat la rezistenţă, s-a dat bătută din punct de vedere fizic şi spiritual şi a trădat nu numai date importante cu privire la situaţia organizaţiei comuniste din nord-estul Transilvaniei, ci a depus o mărturie care a făcut posibilă pornirea urmăririi deschise cu caracter provocator, antisovietic⁸. În mărturia sa de cca 40 de

^{6a} În baza indicaţiilor primite de la Secretariatul C.C. al P.C.R., în 5 septembrie 1940, la Cluj, la şedinţa Comitetului teritorial pentru Ardeal şi Banat al P.C.R., s-a efectuat o restructurare de cadre şi în concordanţă cu noua situaţie creată vechiul Comitet s-a transformat în Comitetul regional al comuniştilor din nordul Transilvaniei, al cărui secretariat a fost format din Rezső Kertész — prim-secretar, Vasile Pogăceanu, Gyula Rácz, József Nemes — secretari. La conferinţa regională ilegală ținută la Cluj în una din zilele dintre 20—23 noiembrie 1940, s-a hotărît crearea a trei circumscripţii de partid: Someş, Criş şi Mureş, avînd în fiecare cîte un secretariat teritorial. În Secretariatul Comitetului regional, la această conferinţă au fost aleşi: Rezső Kertész — prim-secretar, Gyula Rácz, József Nemes, Hillel Kohn — secretari. Din partea U.T.C. a fost ales în comitet György Nonn.

⁷ Szabó Iuliana a intrat în cadrul mişcării în 1936. Ea a lucrat la uzinele Dermata din Cluj, unde, ca tînră muncitoare, a participat la diferite mişcări revendicative. Celula de partid din cadrul uzinei (Ioan Micu, Schwartz Rózsi, Jakab Sándor etc.) a remarcat tînră muncitoare, inteligentă, prezentabilă şi cu experienţă militantă. În 1937 a devenit membru al P.C.R., iar în anii 1937—38 s-a remarcat din ce în ce mai mult în munca de organizare. În 1939 a participat în calitate de conducătoare a celei de partid de la Dermata la conferinţa conducere clujene a P.C.R. Peste cîteva luni, la Conferinţa Regională clujeană a P.C.R., a fost aleasă în cadrul conducerii locale de partid, iar în 1940 a devenit secretara circumscripţiei Someş şi membru al Comitetului Regional Transilvănean. În această calitate a cunoscut bine întreaga mişcare, a ținut consfătuiri şi şedinţe la Oradea, Satu Mare, Baia Mare şi Sighet. În iunie 1940 e secretara organizaţiei clujene şi membră a Secretariatului Regional Transilvănean. După Dictatul de la Viena a devenit membru al Comitetului Regional din nordul Transilvaniei şi în această calitate a fost unul dintre conducătorii activităţii ilegale. Dotată cu o excelentă memorie, pînă în 29 iunie 1941, nefiind niciodată arestată, ea nu a trebuit să înfrunte cele mai grele încercări ale mişcării revoluţionare. După cel de al doilea război mondial, prin Austria, a fugit în Italia, unde s-a ascuns într-o mănăstire de călugăriţe.

⁸ Despre trădarea sa, mai tîrziu, în a doua jumătate a lunii februarie 1943, în celula închisorii Tribunalului budapestan, în prezenţa lui Fischer Zsuzsa, Guzman Erzsébet, Révfalvi Pirooska, Simsi Ibolya, Josefovics Regina, Darvas Edit, Lautmann Renka, Zélinger Ilona şi Landesmann Gizella, cu care era deţinută împreună, a relatat următoarele: „Din Miercurea-

pagini predată organelor de urmărire din Tîrgu-Mureș și în cea de 110 pagini scrisă la poliția politică clujeană, ea a descris detaliat întreaga formă de organizare a mișcării comuniste din Transilvania, structura, extinderea ei, subliniind localitățile cu organe de partid și cu conducătorii lor, înșirîndu-i pe toți comuniștii pe care i-a cunoscut în cursul activității sale de partid și în decursul călătoriilor prin Transilvania⁹. Pe baza informațiilor furnizate de ea, organele represive horthyste au pregătit schema organizatorică a Partidului Comunist din nord-estul Transilvaniei. Datorită memoriei ei excepționale și stării ei de spirit deprimată, organele de urmărire horthyste au intrat în posesia unor date din ce în ce mai importante. Au devenit cunoscute: relațiile superioare ale Secretariatului Regional din nord-estul Transilvaniei, lista membrilor acestuia, lista membrilor Comitetului Regional, organele subordonate Comitetului Regional și Secretariatului Regional, Comitetul Național-Revoluționar Român, Comitetul Sindical Revoluționar și sindicatele din raza sa de influență, precum și Comitetul Regional al Ajutorului Roșu. Ea a înșirat localitățile în care, după cunoștințele ei, Comitetul Regional și Secretariatul Regional aveau legături; la fel a procedat și cu UTC-ul. A înșirat conducătorii U.T.C.-ului, a indicat acele aproape 30 de localități unde au funcționat organe locale ale UTC-ului. A denunțat pe membrii Comisiei Financiare, ai organelor de circumscripție, membrii Comitetului circumscripției Someș, membrii circumscripției Crișului. A înșirat acele localități din cadrul circumscripției Someș unde au existat celule de partid, și a prezentat numele acelor comuniști care au activat în cadrul lor (s-au notat cca 50 de date). Despre circumscripția Criș a prezentat date cunoscute și auzite de ea. A divulgat numele orădenilor, sătmărenilor, baimărenilor și ale acelor din Sălaj. Dintre comuniștii din Secuime și Tîrgu-Mureș, a înșirat cca 60 de nume. A înșirat și acele sate mici unde au existat celule de partid, divulgînd apoi și numele conducătorilor lor. Cele mai multe date le-a furnizat însă în legătură cu activitatea Comitetului Regional și a Comitetului circumscripției Mureș, pe care o cunoștea cel mai bine. A prezentat evenimentele din 1940—1941, inclusiv hotărîrea celor mai importante conferințe, împrejurările în care au fost elaborate unele manifeste. Cu o deosebită precizie a descris munca de partid desfășurată în circumscripția Mureș, pe care a condus-o personal¹⁰.

Szabó Iuliana a trădat pînă în cele mai mici amănunte întregul conținut al ședinței Secretariatului Regional Nord-Transilvănean din 27 iunie 1941. Pe baza mărturiei ei a fost concepută așa-zisa „linie militară” și sistemul dispozițiilor militare în 12 puncte conform căroră, la ședința din 27 iunie a Secretariatului Regional, s-a hotărît elaborarea unei linii militare în condițiile războiului antisovietic, și „probabil” în conformitate cu dispozițiunile aduse de la Moscova¹¹. Hotărîrea a subliniat necesitatea înrolării în armata maghiară a

Ciuc m-au transportat la Tîrgu-Mureș, unde m-au bătut foarte tare. Asta s-a împlinit în 2 sau 3 iulie (1941). La început am rezistat, apoi am fost cuprinsă de o slăbiciune uriașă, am simțit cum o inspirație divină îmi spune să declar totul sincer. Și atunci m-am prezentat arătînd că voi declara sincer totul despre mișcare. Am scris o declarație detaliată de 30—40 pagini, în care am dezvăluit întreaga structură și ramificațiile organizațiilor mișcării, diferitele organizații, pe conducătorii lor, și pe toți comuniștii cunoscuți de mine. Toate acestea s-au petrecut la Tîrgu-Mureș — de unde am fost transportată la Cluj”. (Declarația lui Szilágyi Alice și Lautmann Renka din 17 martie 1946, vezi la Filiala din Cluj a Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.).

⁹ Kohn Hillel, *Căderea din 1941 (Someșeni)*, ms. la Institutul sus citat.

¹⁰ Vezi Csátári Dániel, *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940—1945 (În vârtoarea timpului. Relații maghiaro-române între 1940—1945)*, Budapesta, 1969, p. 166.

¹¹ Este vorba despre tratativele de la Moscova ale delegației formate din Kertész Rezső, Rácz Iuliu, Nemes Iosif și Nonn Gheorghe, care, conform hotărîrii Secretariatului Regionalei Nord-Transilvănene a Partidului Comunist, a trecut clandestin frontiera ungaro-sovietică în primele zile ale lui ianuarie 1941, cu scopul de a primi acolo orientarea politică în noile condițiuni istorice.

membrilor de partid, iar pe urmă, trecerea lor în liniile sovietice, organizarea grupurilor de partizani, primirea parașutiștilor sovietici, acțiunea de sabotaj împotriva drumurilor, podurilor și căilor ferate folosite în scopul operațiunilor militare. Secretariatul regional avea să controleze executarea acestor dispozițiuni, iar pentru distrugerea recoltei el urma să obțină din URSS tot materialul incendiar necesar. Ea a susținut că aceste dispozițiuni nu au fost puse pe hîrtie, dar fiecare membru al Secretariatului a avut obligația de a le transmite organizațiilor de partid, în scopul de a fi aplicate.

„La această ședință — a declarat mai târziu, la interogatoriu, Kohn Hillel, membru al Secretariatului regional —, într-adevăr ne-am ocupat de sarcini impuse de război. Szabó Iuliana, devenind unealta de provocare a poliției secrete maghiare, a inclus în procesul-verbal de interogatoriu și acea minciună în conformitate cu care noi la această ședință am fi dat membrilor de partid dispozițiuni militare alcătuite din 12 puncte. Ea chiar a înșirat aceste 12 »dispozițiuni«, formulîndu-le altfel, sub o formă mult mai gravă. Poliția secretă a falsificat concluziile noastre și, folosind metode teroriste, a convins-o pe Szabó Iuliana să dea declarații compromițătoare la adresa Uniunii Sovietice și a partidului, care ulterior au fost incluse și în procesele verbale cu declarațiile arestaților”¹².

Imediat după intrarea în posesia datelor rezultate din mărturia lui Szabó Iuliana, subdiviziunea de urmărire a jandarmeriei din Tîrgu-Mureș a transmis un raport detaliat compartimentului pentru defensivă al Biroului 2 din cadrul M.St.M. și Comandamentului Central de Urmărire al Jandarmeriei. Pe baza acestui raport, reprezentanții Marelui Stat Major, ai poliției și jandarmeriei, întruniți la 4 iulie în cabinetul ministrului de interne, au dispus începerea cercetărilor „deschise” pe teritoriul nord-estului Transilvaniei¹³. Scopul cercetărilor deschise a fost pe de o parte lichidarea totală a mișcării revoluționare din nord-estul Transilvaniei, iar pe de altă parte demonstrarea calității preventive a declarației de război făcute de guvernul maghiar împotriva U.R.S.S.-ului, dat fiind faptul că în contextul „dispozițiunilor militare”, comuniștii din nord-estul Transilvaniei „s-au pregătit pentru acțiuni militare distrugătoare”. Comandamentul Central de Urmărire al Jandarmeriei a trimis la Cluj majoritatea cadrelor subdiviziunii „de stînga”, de asemenea au fost trimiși la Cluj și agenți din alte localități. Căpitănia principală a poliției budapestane a trimis la Cluj un grup de detectivi politici, sub conducerea șefului unui grup de detectivi din cadrul compartimentului politic. Bineînțeles, această formație a fost completată cu agenți clujeni și tîrgu-mureșeni — membri ai subdiviziunii respective de urmărire.

Centrul urmăririi deschise a fost dizlocat la Someșeni (lîngă Cluj), în clădirea cazărmei unei unități de artilerie. Dar grupuri de anchetă au acționat la Acățari (în incinta școlii), la Bistrița (în cazarmă), la Sighet (în castelul din fața cazărmei jandarmeriei), la Vișeu de Sus, Satu Mare (în incinta casei de cultură de lîngă Someș și în casa de rugăciuni a comunității evreiești), Sfîntul Gheorghe, Dej, Baia Mare, Oradea (în cetate), unde grupurile delegate, în colaborare cu poliția și jandarmeria din localitate, i-au arestat pe toți cei ale căror nume au fost pomenite. Durata cercetărilor a fost extrem de lungă la Someșeni, Acățari și Oradea. În perioada cercetărilor deschise, organele represive horthyste au asaltat pur și simplu organele și organizațiile comuniste din nord-estul Transilvaniei, au arestat sute de suspecti, obligîndu-i la mărturisiri. Scopul principal al organelor represive horthyste a fost ca în decursul cercetărilor și anchetelor să se dovedească existența dispozițiunilor date la Moscova,

¹² Kohn Hillel, *manuscrisul citat*, p. 14.

¹³ Imediat după consfătuire, ministrul de interne, prin ordinul 11725/VII. Res. 1941, a dispus dezvăluirea și desființarea totală a mișcării comuniste nord-transilvănene (vezi *Raportul-sinteză*, nr. 19002 B.Kt., din 20 septembrie 1941 al Comandamentului Central de Urmărire al jandarmeriei Regale Maghiare, referitor la cercetările mișcării comuniste transilvănene din 1941, la Institutul citat.)

formulate în 12 puncte. În afară de acest scop strategic principal, s-a urmărit dezvăluirea deplină, prin orice mijloace posibile, a următoarelor obiective: 1. Organele partidului comunist și relațiile lor cu organizațiile de masă; 2. Secretariatul budapestan al C.C. al P.C. din Ungaria; 3. Activitatea organizației revoluționar-naționale române sub conducerea P.C. din nordul Transilvaniei; 4. Arhiva Regională a P.C. din nordul Transilvaniei; 5. Situația comitetului financiar regional și a cotizațiilor de partid; 6. Legătura dintre partidul comunist și partidul social-democrat¹⁴.

Organele de urmărire horthyste au folosit în decursul cercetărilor și anchetelor mărturia Iulianei Szabó în combinație cu aplicarea unor torturi necruțătoare, vizînd distrugerea morală a rezistenței eroice a comuniștilor. Szabó Iuliana a condus detectivii din oraș în oraș, din casă în casă, fiind arestați astfel și comuniști în casa cărora ea a umblat cîndva, dar ale căror nume nu îi erau cunoscute. Ulterior, cu ocazia confruntărilor și proceselor, Szabó Iuliana, în mod cinic și pînă la cele mai mici amănunte, a declarat totul despre comuniști, completîndu-și mărturia cu declarații false, provocatoare¹⁵. În decursul cercetărilor deschise și al anchetelor menite să furnizeze „dovezi”, organele represive horthyste au folosit cele mai bestiale metode de interogatoriu. Drept urmare, mai mulți deținuți politici s-au ales cu invalidități pentru totdeauna, ori și-au pierdut viața. Este, de pildă, cazul luptătorului comunist Wiedner Mór din Cluj, care în urma torturii bestiale a organelor de oprimare horthyste a murit în lagărul de concentrare de la Someșeni (lîngă Cluj). Un alt luptător comunist, presupusul redactor al manifestului „Maramureșul Roșu”, declara ulterior: „După ce m-au culcat pe o bancă legîndu-mi mîinile și picioarele, au început să mă bată cu un băț de cauciuc. Tortura aceasta a durat cca 20—25 minute. După ce m-au dezlegat, mi-au luat pantofii, i-au așezat în mijlocul camerei, trăgînd cu o cretă un cerc în jurul lor, apoi m-au obligat ca, sprijinindu-mă pe degete, în patru labe, să fug pe linia desenată. Cînd au văzut că nu fug destul de repede, au început să mă bată. Forma aceasta de tortură ei au numit-o „dansul ursului”. M-au obligat să tot fug în jurul pantofilor pînă am leșinat. M-au lăsat 5—6 minute pe pămînt, apoi m-au obligat să continui fuga. Tortura aceasta a durat cca 2—2½ ore”.

Pe lîngă variatele metode de tortură fizică, organele represive horthyste au folosit și alte metode — mult mai viclene. Printre altele, au recurs la provocări politice. Pentru demoralizarea arestaților cu sistem nervos mai slab, au elogiât ofensivele germane din iulie-august-septembrie 1941. Aduceau mereu la cunoștința arestaților comunicatele de război publicate în ziarele vremii, arătînd că peste cîteva săptămîni „vom fi la Moscova și vom extirpa comunismul din întreaga Europă”. Anchetatorii au recurs adesea la evocarea sentimentului național și a patriotismului, mai ales în cazul arestaților de origine mic-burgheză, cu accentuate sentimente național-maghiare.

Cu toate că comuniștii încă liberi, aflînd de arestări, au distrus ori au ascuns majoritatea însemnărilor secrete, confidențiale, majoritatea manifestelor, ziarelor și cărților, cu ocazia perchezițiilor o parte dintre acestea a ajuns în mîna detectivilor, furnizîndu-le destule dovezi concrete. De exemplu, la Berényi Ernő din Cluj s-a găsit tipografia rotativă a Secretariatului P.C. din nordul Transilvaniei împreună cu literele de plumb. Organele de urmărire au confiscat întreaga instalație a tipografiei ilegale și mobilierul aparținător (mese, scaune, dulapuri, pat). În altă parte s-au găsit cele două șapirografe și mașina de scris ale Secretariatului Regional, mașina de scris a Secretariatului Regional U.T.C., mașinile de scris ale Comitetelor Regionale Someș, Mureș, ale conducerilor locale din Sighetul Marmației și Reghin. Conducătorii mișcării comuniste din nordul Transilvaniei — se arăta în raportul-sinteză al Comandamentului Central de Urmărire al Jandarmeriei —, cu ajutorul mijloacelor tehnice

¹⁴ Kohn Hillel, *manuscrisul citat*, p. 22.

¹⁵ *Idem*, p. 10.

mai sus înșirate, au editat o serie de broșuri ilegale comuniste, precum și manifeste în limbile română și maghiară. Comitetele bănățene și transilvănene, cu ajutorul tipografiei rotative, au editat lunar caietele de agitație „Lupta de clasă”. Pe coperta acestora au figurat diferite titluri fictive; spre exemplu: nr. VIII din 1940 a avut ca titlu: „Timpuri noi”, de Herczeg Ferenc¹⁶.

În cursul urmăririi secrete, apoi al celei deschise, au ajuns în mîna organelor represive următoarele materiale și manifeste de partid: Manifestul Secretariatului P.C. din nordul Transilvaniei elaborat în colaborare cu Secretariatul Regional în care s-a arătat că proletariatul din nord-estul Transilvaniei, alipit la Ungaria, va continua lupta sub conducerea P.C. din Ungaria. De asemenea au ajuns în mîna lor manifestul „Poporul Transilvănean”, apărut în septembrie 1940 sub semnătura Comitetului Regional Someș al P.C.; manifestul „Proletari din toate țările uniți-vă”, editat la începutul lunii septembrie 1940 de către Comitetul Regional Someș al P.C. și răspîndit la 15 septembrie cu ocazia vizitei la Cluj a lui Horthy Miklós; manifestul „Tineretul muncitor”, editat de Secretariatul P.C. din Ungaria de răsărit, în colaborare cu UTC din nordul Transilvaniei, difuzat la începutul lunii noiembrie; manifestul „Către toți oamenii cinstiți”, elaborat de Secretariatul Regional din nordul Transilvaniei al Frontului de Ajutorare și Solidaritate, în colaborare cu Ajutorul Roșu, în decembrie 1940; manifestul în limba română „Agricultori și muncitori uniți-vă”, editat și difuzat de Comitetul Regional Cluj al P.C. în ianuarie și februarie 1941; manifestul „Proletari din lumea întreagă uniți-vă”, editat tot de Comitetul Raional Cluj al P.C., în ianuarie 1941; „Jos cu războiul” și „Tovarăși muncitori oprimați”, semnat de Comitetul Raional Mureș al Secretariatului Regional din nordul Transilvaniei al P.C., difuzate în Secuime. Organele represive horthyste au mai găsit și au confiscat următoarele ziare: numărul din ianuarie 1941 al publicației Secretariatului Regional din nordul Transilvaniei al Frontului de Ajutorare și Solidaritate; numerele din ianuarie-februarie, aprilie 1941 ale ziarului „Maramureșul Roșu” editat și difuzat începînd din februarie 1941¹⁷ de către Secretariatul Județean din Maramureș al P.C. „În decursul urmăririlor deschise — arată raportul-sinteză citat — alături de mijloacele tehnice și manifeste-broșuri, au fost confiscate numeroase cărți, caiete și însemnări comuniste, precum și suma de 1340 pengő 50 fileri. Toate acestea au slujit scopurilor mișcării ilegale comuniste”¹⁸.

Metodele de anchetă folosite în decursul cercetărilor deschise, operarea cu dovezi concrete, confiscate, confruntarea arestaților, teama, au pus la grea încercare rezistența fizică și psihică, precum și convingerea ideologică-politică a arestaților. Unii, nesuportînd torturile fizice și psihice, au divulgat adesea și date importante; alții, mai slabi, au devenit trădători. Majoritatea arestaților au suportat însă eroic grelele încercări. Aceștia nu și-au renegat ideile și concepțiile politice. Comportarea curajoasă și inteligentă a acestora, mai experimentați, a avut un efect pozitiv asupra comportării tovarășilor lor. Comuniștii căliți în luptele de clasă au simțit și în această situație grea că aparțin aceleiași armate și în aceste vremuri singeroase nu sînt singuri. Urmărirea deschisă, cu o durată de 11 săptămîni, a suferit un eșec politic. Organele represive horthyste, cu mijloacele lor de tortură și cu folosirea diferitelor manevre, nu au putut scoate declarațiile așteptate de la marea majoritate a arestaților, fapt recunoscut chiar și în raportul-sinteză citat. Iată ce spune raportul-sinteză în această privință: „Cei suspecți cu funcții de răspundere, cu ocazia cercetărilor deschise și în timpul anchetei, s-au străduit să-și prezinte activitatea din cadrul mișcării sub o formă denaturată, diferită de realitate, prezentînd-o într-o nuanță cît mai neînsemnată. În general, au în-

¹⁶ *Raportul-sinteză citat*, p. 24.

¹⁷ *Idem*, p. 24—25.

¹⁸ *Idem*, p. 23.

cercat să-și prezinte activitatea revoluționară ca pe o mișcare burghezo-democratică...”, „Materialul tratativelor de la Moscova nu a putut fi descoperit în întregime, deoarece internații, în spiritul conspirativității, au negat în unison și cu perseverență...”.¹⁹

Cu ocazia cercetărilor nord-transilvănene deschise din 29 iunie — 20 septembrie 1941, organele represive horthyste s-au ocupat de 1210 persoane, dintre care 795 au fost acuzate pe baza paragrafului III al legii privind apărarea securității statului și a orînduirii sociale din martie 1921. Dintre aceștia 139 au fost predați Tribunalului Marelui Stat-Major, fiind acuzați de trădare de patrie, 7 au fost predați Procuraturii Corpului de Armată din Cluj, iar 649 predați judecătoriilor și tribunalelor civile. Restul au fost internați pînă la lămurirea procedurii penale și numai cîțiva puși în libertate. „Menținerea în stare de detenție a internaților — arată raportul-sinteză al Comandamentului Central de Urmărire al Jandarmeriei — pînă la terminarea războiului este absolut necesară, dat fiind faptul că, în caz de punere în libertate, ei și-ar continua activitatea comunistă dovedită în decursul cercetărilor”²⁰.

Urmărirea deschisă din 1941 efectuată pe teritoriul nordului Transilvaniei a luat sfîrșit la 26 septembrie, iar în ziua de 21 procurorul militar al Marelui Stat-Major Honvezi și-a făcut apariția la Cluj. Cuvîntul agenților organelor de represiune horthyste a fost preluat de procurorii și judecătorii militari și civili.

II Procesele victimelor cercetărilor deschise din 1941

Raportul-sinteză al Comandamentului Central de Urmărire al Jandarmeriei, probele materiale confiscate în decursul cercetărilor deschise, procesele verbale de oale mai multe ori falsificate și stoarse cu forța cu ocazia anchetelor au constituit baza rechizitoriilor judecătorești militare și civile prin care s-a început dovedirea „infidelității” acuzaților. Avînd în vedere faptul că rechizitoriile judecătorești, întocmite de către procurori militari sau civili, în esență se aseamănă între ele, vom prezenta sintetic principalele constatări și acuzații cuprinse în acestea:

1) Începînd cu 1920 pe teritoriul Transilvaniei a existat o mișcare comunistă, organizată pe baza principiului organizatoric teritorial, care a acționat în spiritul marxism-leninismului;

2) Scopul acestei mișcări și organizări, care și-a continuat activitatea și după Dictatul de la Viena, a fost: nimicirea cu forța, pe cale revoluționară, a statului și a orînduirii socialiste existente; iar în cazul în speță, cu ajutorul trupelor sovietice în ofensivă, după care ar urma instaurarea societății bazate pe dominația exclusivă a proletariatului;

3) Organizarea, conspirarea și acțiunile mișcării au decurs în totală conformitate cu dispozițiunile Cominternului. Ea a cuprins mișcarea adulților și a tineretului, s-a folosit de mișcările naționale, iar pentru sprijinirea persoanelor ajunse în situație grea, a creat organizația „Ajutorul Roșu”;

4) Legătura dintre diferitele organizații, cu conducerea lor centrală, structura organului superior și a organelor inferioare, dovedesc caracterul organizat și conștient al mișcării, a cărei activitate s-a desfășurat atît pe linie politică, cît și socială și economică. Acest caracter al ei rezultă și din dispozițiunile date imediat după întoarcerea delegației trimise la Moscova;

5) Unul dintre punctele cele mai importante ale dispozițiunilor date de Comintern a fost concentrarea muncitorimii industriale în Partidul Social-Democrat și sindicate, în cadrul

¹⁹ *Raportul-sinteză citat*, p. 6, 26 și 27.

²⁰ *Idem*, p. 3—4.

căroră funcțiile de conducere să fie deținute de membrii partidului comunist; influențarea acestora, pentru ca, după terminarea războiului prin victoria trupelor sovietice, Partidul Social-Democrat, care va ajunge la putere pe cale revoluționară, sub conducerea comuniștilor, să răstoarne orînduirea naționalistă și să instaureze dictatura proletariatului;

6) Pentru realizarea scopului sus-menționat, s-a desfășurat o amplă muncă de agitație în rîndurile acelor muncitori transilvăneni și împotriva conducătorilor lor care nu s-au înscris în Partidul Social-Democrat și nici în sindicate, ci în alte organizații, mai ales în Centrul Național de Muncă, pentru scoaterea muncitorimii din atmosfera patriotică și transpunerea ei pe un teren favorabil, pe cel al sindicatelor social-democrate bazate pe internaționalism;

7) Pentru atingerea scopului final, s-a recurs la metodele cele mai oportune și eficiente: la dezvoltarea și intensificarea atmosferei revoluționare generale, la agitarea — prin toate mijloacele posibile — a populației transilvănene, la intensificarea nemulțumirii față de orînduirea de stat și socială existentă;

8) S-a urmărit în mod special cîștigarea naționalității române. Realizarea acestui lucru, în anii de după Dictatul de la Viena, s-a preconizat prin formarea *Comitetului Revoluționar Național Român*;

9) Pentru stimularea urii față de sistemul social existent și față de clasele dominante, au încercat să folosească lucrările scriitorilor denumiți „cercetători ai satului” și revistele „Szabad Szó”, „Kelet népe”, redactate de aceștia.

10) În scopul organizării populației sătești s-a inițiat formarea „Sindicatului muncitorilor agrari”, respectiv a „Sindicatului muncitorilor forestieri”, precum și stabilirea legăturilor cu conducerea pe țară a organelor acestora.

11) Una dintre metodele cele mai însemnate, eficace și periculoase folosite în vederea atingerii scopului final revoluționar — mai cu seamă datorită războiului — a fost elaborarea așa-zisei „linii militare”... Elaborarea acestei linii militare a preconizat pe de o parte trimiterea comuniștilor la organizațiile de partid din localitățile unde erau dizlocate unitățile militare respective precum și obligarea membrilor de partid înrolați, să cîștige încrederea superiorilor, obținerea de grade militare, menținerea continuă a atmosferei de revendicări cu privire la alimentație și tratament medical, agitația neîntreruptă în vederea remedierii neajunsurilor, creșterea influenței asupra camarazilor de luptă, folosirea influenței cîștigate în vederea organizării camarazilor, formarea celulelor de partid în cadrul trupelor de trupă, cîștigarea de partea mișcării a tuturor militarilor și în ultimă instanță a tuturor formațiunilor militare din cadrul forțelor armate. Directivele date de partid au obligat în primul rînd comuniștii în vederea atingerii scopului final revoluționar, ca în caz de război între Ungaria, Germania hitleristă și URSS să refuze lupta, să treacă de partea trupelor sovietice împreună cu tovarășii influențați, chiar cu prețul uciderii superiorilor care ar încerca să-i oprească, apoi împreună cu trupele sovietice să continue lupta împotriva forțelor armate hitleriste și ale aliaților lor.

12) Metoda generală și permanentă a organizației comuniste a fost intensificarea și dezvoltarea nemulțumirii generale și, prin aceasta, crearea unei atmosfere generatoare de revoluție. Forma materializată a acestei metode au constituit-o manifestele, revistele și celelalte materiale de presă, editate pe de o parte de Comitetul Regional Clujean, iar pe de altă parte de unele organe județene și locale cu ajutorul mijloacelor tehnice de tipărire și de multiplicare care le-au stat la dispoziție.

13) „Ajutorul Roșu” nu a fost doar un organ de ajutorare a partidului comunist, ea a contribuit activ și la crearea atmosferei prielnice și la creșterea agitației.

14) Organizația de tineret a mers paralel cu organizația celor adulți, a avut același scop, a folosit aceleași metode și mijloace, a stat sub aceeași conducere centrală, ba mai

mult, unele organe locale ale ambilor au prezentat o legătură și colaborare aproape inseparabilă.

15) Orientarea organizației și-a atins punctul culminant în perioada declanșării războiului împotriva URSS — în lunile mai și iunie 1941. În această perioadă toate organizațiile și toți membrii lor au primit dispoziții detaliate și ferme în vederea atingerii scopului apropiat, prin care membrii de partid înrolați în armată au fost obligați la nesupunere, indisciplină, infidelitate, recurgere — în caz de forță majoră — la crimă, trecerea de partea trupelor sovietice și participarea în colaborare cu ele la lupta împotriva Germaniei hitleriste și aliaților săi, iar membrii neînrolați în armată, la acțiuni distrugătoare, violente, la ascunderea sau distrugerea articolelor de primă necesitate, neîndeplinirea obligațiilor de muncă în vederea slăbirii forței de rezistență a țării, sprijinirea activă a trupelor sovietice așteptate, mai ales a parașutiștilor, pentru atingerea scopului direct revoluționar, pentru schimbarea orânduirii sociale și de stat²¹.

După cum se poate observa, rechizitoriile judecătorești acuzau arestații nu numai pentru activitatea și comportarea lor față de regimul horthysto-fascist, dar și pentru activitatea revoluționară desfășurată înaintea Dictatului de la Viena. În actele de acuzare se sublinia faptul că mișcarea de stînga din nord-estul Transilvaniei, în procesul de luptă împotriva statului și orînduirii sociale existente, a folosit și speculat situația economică grea a țării, iar în privința naționalităților a răspîndit zvonuri necorespunzătoare cu realitatea.

Rechizitoriile au pus un accent deosebit pe așa-zisa „linie militară cu cele 12 puncte” prin care au vrut să dovedească faptul că „comuniștii din Transilvania de nord ar fi primit instrucțiuni de la Moscova în sensul ca, în cazul izbucnirii unui război ungaro-sovietic, să sprijine prin toate mijloacele armata sovietică și să slăbească armata maghiară prin acțiuni de sabotaj și alte mijloace dușmănoase ca: ocrotirea, ajutorarea partizanilor sovietici precum și colaborarea cu aceștia”²².

Scopul principal al rechizitoriilor a fost demonstrarea calității de organizație străină a partidului comunist din nord-estul Transilvaniei, demonstrarea faptului că este un partid care își organizează activitatea în conformitate cu dispozițiunile Cominternului în vederea răsturnării, cu ajutorul armatei sovietice, a orînduirii sociale existente și instaurării dominației muncitorilor și țăranilor săraci: a dictaturii proletarietului.

Scurt timp după încheierea cercetărilor deschise, organele represive horthyste, cu ajutorul procedurii penale și al organelor de procuratură, au încercat aplicarea procedurii marțiale împotriva lui Kohn Hillel și Rácz Gyula — secretari ai Comitetului Regional de partid din nord-estul Transilvaniei — cu scopul de a-i condamna cît mai curînd posibil la moarte²³. La Cluj procedura marțială nu s-a putut însă aplica din cauze judiciare²⁴ și politice. Exe-

²¹ *A kolozsvári királyi ügyészségtől. 6541/23. K.ü. 1941* (De la Procuratura Regală din Cluj), în Muzeul de istorie al Transilvaniei, nr. inv. C 368, p. 86—101.

²² Kohn Hillel, *Istoricul procesului de la Vác. Din amintirile mele*, la I.S.I.S.P., sectorul Cluj, p. 1.

²³ Conform comunicării soției lui Rácz Gyula, călăul și ostaticii săi au și sosit la Cluj, ca după darea sentinței capitale să treacă, eventual de îndată, la execuție (Kohn Hillel, *manuscrisul cit.*).

²⁴ Procurorul militar l-a interogat pe Dr. Kohn Hillel mai ales în legătură cu o scrisoare trimisă la Moscova. Dacă Kohn Hillel ar fi recunoscut în cursul anchetei că a trimis scrisoarea la Moscova la 1 iulie 1941 sau după aceeași dată, atunci nici el, nici Rácz Gyula nu ar fi scăpat de pedeapsa capitală, pe care o prevedea legea marțială intrată în vigoare la 1 iulie 1941 împotriva mișcării comuniste. Kohn Hillel însă a susținut cu toată tăria și a persistat a susține că scrisoarea a fost scrisă înainte de 1 iulie. În conformitate cu legea citată, dacă cazul nu a fost predat Procuraturii în 24 sau 48 de ore după descoperire, procurorul nu mai putea dispune predarea cazului Curții marțiale. În asemenea situație, cazul descoperit era transferat instanței civile sau militare obișnuite.

cutarea celor doi conducători comuniști bine cunoscuți, aplicându-se procedura marțială, ar fi determinat indignarea nu numai în cadrul cercurilor democratice din țară, ci și în cele progresiste de peste hotare. Un asemenea risc nu și-au putut asuma organele represive horthyste în lipsa unor dovezi și probe de inculpare concludente. Mai târziu, în octombrie 1941, organele represive au încercat din nou aducerea lui Kohn Hillel și a tovarășilor săi celor mai apropiați în fața curții marțiale, de data aceasta la Budapesta. Cu ocazia aceasta șeful M.St.M. a vrut să folosească împotriva conducătorilor comuniști declarația lui Molnár Elekes János, dată „DEF”-ului în Acățari și falsificată conform obiceiului organelor represive horthyste. Această „declarație” arăta printre altele că la întrunirea de la Singeorgiu de Pădure din iunie 1941, Kohn Hillel ar fi trasat sarcini militare și i-a promis lui Molnár Elekes János că în cazul izbucnirii războiului sovieto-maghiar va trimite materiale explozive pentru a fi folosite la sabotaje. În acest sens, Molnár Elekes János, pentru punerea în aplicare a acțiunilor de sabotaj, ar fi trebuit să organizeze un grup de acțiune din rândul muncitorilor din Valea Mureșului²⁵.

Această tentativă a organelor represive horthyste a eșuat din nou în lipsa a suficiente probe de culpabilitate și dată fiind schimbarea situației operațiunilor militare de pe frontul antisovietic (înfringerile de la Rostov, Briansk și Viasma, suferite de trupele hitleriste). La 30 decembrie 1941, Kohn Hillel și tovarășii săi au fost transportați la închisoarea Vác de pe fosta cale Margit din Budapesta.

Din șirul proceselor „monstru” ale comuniștilor nord-transilvăneni, primul a fost procesul celor „116”, ținut între 10—13 martie 1942 în sala mare a închisorii Vác, în fața Tribunalului Militar al Marelui Stat-Major. Acest proces al celor mai grav acuzați s-a organizat pe baza legii de trădare a patriei din 1939 și în cursul procesului s-a aplicat procedura militară valabilă în timp de război (îngreunarea apărării, procedură accelerată etc.). Procesul s-a ținut cu ușile închise, excluzând orice publicitate și informare. La proces au putut participa numai membrii Tribunalului Militar, apărarea și garda.

Procesul a început prin citirea listei și controlul prezenței acuzaților. A urmat expunerea rechizitoriului de către procurorul militar, apoi acuzații au fost conduși afară, rămânând în sală numai acuzatul nr. 1: dr. Kohn Hillel. În răspunsul său dat președintelui Procuraturii Militare, dr. Kohn Hillel a spus printre altele: „am înțeles acuzarea, dar nu mă simt vinovat, nu-mi regret faptele, mă declar comunist din convingere, iar pentru faptele mele îmi asum răspunderea în fața Internaționalei Comuniste”. În continuare, Kohn Hillel a accentuat: organizațiile comuniste nord-transilvănene nu numai că nu au desfășurat o activitate antinațională sau antipatriotică, ci dimpotrivă, au luptat pentru independența țării, pentru pace, libertatea națională a poporului, împotriva războiului antisovietic²⁶. După interogarea lui Kohn Hillel, au fost readuși în sală rînd pe rînd ceilalți acuzați. Cu excepția a 1—2 persoane, acuzații și-au revocat mărturiile date „DEF”-ului, declarînd că au semnat procesele verbale numai sub influența insuportabilelor torturi fizice și psihice. Acuzații și-au subliniat nevinovăția, negînd faptul că ar fi desfășurat vreo activitate ilegală, deoarece la 1 martie 1941 P.C. din nordul Transilvaniei s-a dizolvat, susținînd că au luptat pentru pace și pentru independența țării²⁷.

²⁵ Kohn Hillel, *Istoricul procesului de la Vác. Din amintirile mele personale*, p. 3—4.

²⁶ *Idem*, p. 10.

²⁷ La 1 martie 1941 a venit la Cluj Schönherz Zoltán, care, pe baza hotărîrii secretariatului central al P.C. din Ungaria, a comunicat dizolvarea organizației nord-transilvănene a P.C. din cauza conspirației defectuoase. Dar dizolvarea P.C. din nordul Transilvaniei s-a făcut cu scopul reorganizării ei pe baze conspirative bune. Pe baza hotărîrii a fost dizolvat și secretariatul regional nord-transilvănean.

Primului proces al comuniștilor nord-transilvăneni i-a fost caracteristic faptul că toți acuzații, treptat, au devenit acuzatori ai organelor represive horthyste. În cursul desfășurării procesului, au izbucnit numeroase incidente între acuzatori și acuzați, fapt ce la un moment dat l-a determinat pe procuror să declare: „dacă și în continuare va merge așa [se referea la desfășurarea procesului — n.n.], în curînd ne vom putea schimba locurile; noi vom ajunge pe banca acuzaților, iar voi acuzați la masa președintelui”²⁸. Sub influența atmosferei create în perioada procesului, precum și pentru a pune capăt incidentelor, președintele Tribunalului Militar a trebuit să renunțe la interogarea martorului principal Szabó Iuliana, care ar fi avut sarcina de a arunca asupra acuzațiilor „dreptatea”, adică existența „dispozițiilor de război” (lucru care mai târziu, la procesele civile din Budapesta și Cluj s-a și făcut). Cealaltă surpriză a stîrnit-o declarația lui Molnár Elekes János, care și-a revocat declarațiile anterioare date cu ocazia cercetărilor deschise în legătură cu „dispozițiunile de război”, parașutiștii sovietici și materialele explozive²⁹. În felul acesta, a eșuat tentativa procuraturii militare a M.St.M., în vederea compromiterii organizației comuniste nord-transilvănene și a bravilor săi luptători, folosind ajutorul trădătorilor. Comportarea de neclintit a principalilor acuzați comuniști, precum și falimentul evident al manevrelor organelor de represiune horthyste au făcut imposibilă condamnarea la moarte a principalilor conducători comuniști nord-transilvăneni. Șeful Marelui Stat-Major i-a condamnat pe dr. Kohn Hillel și Molnár Elekes János la închisoare pe viață, iar pe ceilalți acuzați la muncă silnică pe 15 ani sau mai puțin.

Lanțul proceselor intentate comuniștilor nord-transilvăneni, luptători de frunte ai forțelor democratice pentru drepturi civile și libertăți, pace și împotriva asupririi naționale și sociale, a continuat în cursul anului 1943. Între 8 ianuarie și 12 februarie 1943, la Budapesta, în fața „instanței speciale” a Tribunalului din Cluj, s-a desfășurat procesul unui alt grup de comuniști nord-transilvăneni arestați în 1941. La dezbaterile procesului s-a căutat ca comuniștii din nord-estul Transilvaniei să fie înfierăți cu acuzația de antipatriotism și, prin aplicarea unor pedepse grele, masele să fie îndepărtate de la drumul lor democratic, pe care ele păreau deja gata să-l urmeze. De aceea, prin pedepsele pronunțate în 12 februarie 1943 la Tribunalul zonal Budapesta, chiar și numai „acuzații principali” fură condamnați la peste 70 ani de închisoare. După uvertura proceselor „monstru”, și conform acesteia, între 24 februarie — 5 mai 1943 s-a deschis procedura penală împotriva a 664 comuniști maghiari, români și de alte naționalități, arestați în județele Mureș, Odorhei, Cluj, Satu Mare, Bihor, Sălaj etc. Pornind de la principiul că aducerea în fața instanței a celor 664 patrioți slujește mai bine, „mai eficace”, înfricoșării forțelor politice luptătoare pentru pace și independență și „prelucrării” maselor populare, s-a hotărît ținerea următoarelor procese în orașele mai mari din nord-estul Transilvaniei: la Cluj, Tîrgu-Mureș și Satu Mare, în fața așa-numitului „Consiliu al celor cinci” de pe lîngă Tribunalele din localitățile respective. Astfel, începînd din 24 februarie 1943, în fața „Consiliului celor cinci” al Tribunalului din Cluj, în decurs de 4 săptămîni s-a desfășurat procesul celor 119 arestați din Cluj, Dej și Bistrița. Acuzații, învinuiți că „răscolesc revendicări naționale inexistente, ascut greaua situație economică”, în conformitate cu directivele primite de la organele centrale de reprimare horthyste au fost condamnați la ani grei de detențiune. Sentința a fost pronunțată în ziua de 20 martie 1943.

²⁸ Kohn Hillel, *Istoricul procesului de la Vác. Din amintirile mele personale*, p. 12.

²⁹ Schimbarea comportării lui Molnár Elekes János s-a datorat tovarășului său de celulă Rácz Gyula, care, în zilele premergătoare procesului, a reușit să-l determine pe Molnár să-și revoce mănturia falsă și în felul acesta să-i salveze de pedeapsa capitală pe tovarășii săi, dar și pe sine însuși.

Între 30 martie — 22 aprilie 1943, la Tribunalul din Tîrgu-Mureș s-a judecat procesul a 186 de comuniști, din județele Mureș—Turda, Ciuc, Trei—Scaune și Odorhei, unde de asemenea s-au aplicat cu sfințenie directivele centrale.

Aceleași principii au stat la baza procesului celor 169 de acuzați din județele Satu Mare, Sălaj și Bihor, care s-a desfășurat la Satu Mare, în perioada 5—26 mai 1943³⁰.

Ultimele 2 grupuri ale arestaților, cu ocazia cercetărilor deschise din 1941, au fost aduse în fața instanței de judecată la Sighet, în iulie 1943, și la Cluj, în octombrie 1943.

La aceste procese, ca și anterior în fața Tribunalului Militar al M.St.M. de la Vác, majoritatea acuzaților au negat declarațiile date sub presiunea aplicării unor metode de anchetă brutale. Apărarea și menținerea poziției ferme a arestaților în cele mai multe cazuri a fost mult îngreunată, adesea făcută imposibilă, datorită trădării Iulianei Szabó³¹. „La 26 ianuarie 1943 — sublinia ulterior Kohn Hillel — am fost transportat la Budapesta ca să fiu audiat în procesul Szabó Iuliana și Nemes József. Cu această ocazie am declarat ca nul procesul-verbal întocmit cu prilejul anchetelor de la Someșeni, referindu-mă la tortura la care am fost supus. Cu ocazia confruntării mele cu Szabó Iuliana, am determinat-o să recunoască faptul că anchetatorul bestial al organelor represive a vrut să mă determine cu pistolul în mână să dezvălui locul arhivei centrale a partidului”³².

Martorii principali ai proceselor anticomuniste, în afară de Szabó Iuliana, au fost conducătorii cercetărilor, ai anchetelor: ofițeri, ofițeri de jandarmerie, polițiști și detectivi. La procesele desfășurate și mai ales la procesul principal acuzații au luat apărarea Partidului Comunist, a Internaționalei Comuniste și a mișcărilor revoluționare antifasciste. Majoritatea acuzaților nu numai că s-au apărat, ci au combătut cu tărie acea politică care datorită războiului antisovietic a creat țării greutăți imense, au apărat alianța naționalităților din Transilvania și au atras atenția asupra sfârșitului tragic previzibil al războiului dus împotriva U.R.S.S.

Problemele de căpetenie ale proceselor — în special ale procesului principal — au fost: cazul delegației trimise în U.R.S.S. și cazul „liniei militare”. Prin aceste două capete de acuzare Tribunalele horthyste au încercat să compromită mișcarea revoluționară și să demonstreze o pretinsă activitate de trădare a patriei, dusă de comuniști. Însă marea majoritate a luptătorilor comuniști a refuzat categoric și a dezmințit cu succes învinuirile înșirate de procurori și de „martorii” acuzării. Astfel unul dintre membrii delegației trimise la Moscova a declarat cu fermitate că partidul comunist și mișcarea comunistă a ținut și ține cont întotdeauna de interesele poporului, lucru pe care l-a constatat și la Moscova. A arătat că toți aceia cu care a stat de vorbă ca persoană particulară la Moscova au fost de părere: „...între Ungaria și URSS trebuie create relații bune de colaborare; Uniunea Sovietică nu are nici o pretenție față de Ungaria și prin restituirea steagurilor maghiare din 1848³³ a vrut să-și exprime respectul față de sentimentele de libertate ale popoarelor din Ungaria...”³⁴.

³⁰ Szabad Szó, din 30 și 31 martie, 17 și 23 aprilie 1943; Ellenzék, din 17 și 28 februarie, 19 martie 1943; Népszava, din 21 martie 1943.

³¹ Arhiva Institutului de istorie a partidului, Budapesta, 651 f. II. cs. Proces-verbal încheiat la procesul principal, p. 425; cf. Hollós Ervin, op. cit., p. 284.

³² Kohn Hillel, Căderea din 1941 (Someșeni), p. 125—126.

³³ Atunci când muncitorii Budapestei au organizat manifestația din 24 martie 1941, salutând preluarea steagurilor și demonstrând pentru prietenia maghiaro-sovietică, totodată au luat poziție și alături de solidaritatea popoarelor și egalitatea în drepturi a naționalităților

³⁴ Arhiva Institutului de istorie a partidului, 651 f. II. cs. Proces verbal, p. 402/409; cf. Hollós Ervin, op. cit., p. 285.

În scopul propagandei antisovietice, al intimidării mișcărilor de stînga și al influențării opiniei publice, organele horthyste au dat publicității o parte din materialele proceselor anti-comuniste nord-transilvănene. Iată ce scria cotidianul clujean „Ellenzék” (Opoziția) în ziua de 12 noiembrie 1943, cu ocazia încheierii celui de al doilea proces anticomunist clujean: „Sentința în procesul comuniștilor nord-transilvăneni. Tribunalul a aplicat pedepse cu închisoare și temniță grea. Zece acuzați au fost achitați de culpă și consecințele ei. Cluj, 12 noiembrie. »Consiliul celor cinci« al Tribunalului clujean a pronunțat ieri sentința în procesul comunist nord-transilvănean. După cum v-am informat, cazul acuzaților în restanță față de cele 5 procese comuniste nord-transilvănene care au avut loc pînă acum a fost dezbătut în cursul săptămînilor trecute de Consiliul special al celor cinci de pe lîngă Tribunal... Dintre cei peste 100 de acuzați citați în fața Tribunalului, s-au prezentat și au fost judecați 66, din care 4 au fost scutiți de acuzații de către reprezentantul acuzării... instanța oprind procedura penală față de aceștia. La pronunțarea sentinței de ieri, asupra celor 62 de acuzați, nu s-a prezentat Bojan Pavel, de profesie lăcătuș, domiciliat în Cluj, str. Helsinki 21, pentru care Tribunalul a eliberat ordinul de urmărire și de arestare³⁵. Dintre ceilalți acuzați, 11 au fost condamnați la temniță (2—7 ani), unul la închisoare (1 an și 6 luni), 36 la închisoare corecțională (5 luni — 2 ani), 2 la amendă (cîte 100 pengő) și un minor la închisoare corecțională (1 an și 6 luni), 10 acuzați fiind achitați de acuzație și urmările ei... Pentru justificarea sentinței instanța de judecată a prezentat gradul de vinovăție al acuzaților, care... s-au organizat în celule comuniste, au desfășurat o activitate comunistă pe care au continuat-o și după cel de-al doilea Dictat de la Viena, pînă la descoperirea lor de către oficialități” (pag. 2).

În asemenea împrejurări s-au desfășurat procesele militare și civile ale comuniștilor nord-transilvăneni arestați în vara anului 1941 și condamnați la privarea de libertate „pentru că în perioada domniei boierilor români au luptat pentru libertate, bunăstare, pămînt și pîine, pentru că se presupune că și în lumea nouă... transilvănenii vor lupta pentru libertate și împotriva lui Horthy, ceea ce ar stingheri expansiunea fasciștilor germani pe teritoriul Transilvaniei”³⁶. Cercetările deschise din 1941 și procesele comuniste care le-au urmat și-au atins într-o anumită măsură scopul dorit de regizorii lor; au încetinit cristalizarea procesului mișcării de independență și au contribuit la frînarea dezvoltării acțiunilor antifasciste pe teritoriul nord-estului Transilvaniei.

III Un nou val de arestări pe teritoriul nord-estului Transilvaniei

Prin campania împotriva antifasciștilor din 1941 și prin lanțul proceselor anticomuniste ce au urmat, organele represive horthyste au putut vremelnice paraliza, dar n-au reușit să și „lichideze” mișcarea de stînga din nord-estul Transilvaniei, lucru de altfel recunoscut și în raportul-sinteză al Comandamentului Central de Urmărire al Jandarmeriei. „Încă în perioada cercetărilor au ieșit la iveală date — se poate citi în raportul-sinteză — care dovedesc că urmărirea nu au anihilat total mișcarea comunistă, întrucît sub conducerea celor aflați în

³⁵ La procesul celor „66” clujeni, Pavel Bojan a fost acuzat pe baza alin. a) al paragrafului I al legii III/1921, în conformitate cu care „el ar fi desfășurat activitate pentru schimbarea cu forța a statului și orînduirii”, dat fiind faptul că Dr. Kohn Hillel l-a însărcinat cu organizarea liniei naționale române și concomitent a devenit conducătorul Comitetului Național — Revoluționar; în același timp, de la Kohn Hillel a primit directive conform cărora țaranii și muncitorii români să fie organizați pe baze confesionale și bisericești, pe de altă parte cooperatiste și, în sfîrșit, în cadrul sindicatelor legale. La 12 noiembrie 1943, Pavel Bojan a trecut granița la Feleac, refugiindu-se în România.

³⁶ Kertész Rezső, Erdély (Ardealul), în revista Igaz Szó din 7 septembrie 1943.

illegalitate a luat naștere o mișcare nouă. Această mișcare continuă se bazează pe de o parte pe cea de a doua garnitură ilegală, iar pe de altă parte pe ilegaliști și pe organizații rămase încă nedescoperite³⁷.

Cu toate că cercetările deschise din 1941 și evenimentele dramatice care le-au urmat au furnizat organelor represive horthyste o serie de date, pe baza cărora acestea au dat o lovitură însemnată mișcării, o parte din organizații nu puteau fi descoperite; mai mulți conducători s-au retras în ilegalitate evitându-și arestarea și au fost salvate și unele poziții legale ale partidului. În felul acesta din toamna anului 1941 a reinceput concentrarea forțelor revoluționare, reînvierea organizațiilor.

În timp ce comuniștii arestați duceau în închisoare și în fața tribunalelor o luptă eroică, Józsa Béla și alții au trecut la sudarea firelor organizatorice rupte. În urma activității lor, încetul cu încetul, aparatul Partidului Comunist și întreaga mișcare de stînga s-a regenerat. Ședința de reorganizare a Secretariatului Regional din nordul Transilvaniei paralizată în urma arestărilor în masă din 1941 s-a ținut în luna ianuarie 1943, la Cluj. Această ședință, precum și ședințele următoare ale Secretariatului Regional, au avut un rol determinant în elaborarea liniei specifice nord-transilvănene a Partidului Comunist. Apreciind situația politică și militară generală, Secretariatul Regional sublinia: în fața comuniștilor din nordul Transilvaniei se ridică sarcina lămuririi maselor în sensul că Hitler șantajează cu problema Transilvaniei atât Ungaria, cât și România. Fasciștii germani, în scopul stoarcerii din partea ambelor țări a cât mai considerabile resurse umane și materiale, promet Transilvania ungurilor și românilor deopotrivă. În conformitate cu această linie politică a partidului, manifestul în limba maghiară și limba română al Secretariatului reorganizat, răspîndit în lunile ianuarie—februarie 1943, informa opinia publică din nord-estul Transilvaniei în sensul că prăbușirea dominației hitleriste va atrage după sine înmormîntarea și a aliaților axei; tocmai de aceea, singura cale a păcii este: relații bune cu URSS, care și-a asumat partea leului în nimicirea nazismului; lupta împotriva politicii de pieire a țării promovată de Kállay și colaboratorii săi³⁸.

Analizînd schimbările survenite în opinia populației, Secretariatul Regional a dezbătut posibilitatea grupării forțelor democratice. La ședința din ianuarie a Secretariatului, precum și în manifestul citat, a fost formulată în mod concret ideea concentrării forțelor antifasciste. Pe stindardul de luptă al acestei largi alianțe democratice — se sublinia în manifest — va trebui scrisă revendicarea îndeplinirii imediate a păcii separate, a realizării independenței militare, a guvernului național, a drepturilor sociale, a egalității în fața legii, a constituției uzinale, a drepturilor naționale și a reformei agrare³⁹.

Cu ocazia dezbaterii problemelor organizatorice, Secretariatul Regional a luat în evidență forțele disponibile în uzinele clujene, în cadrul Partidului Social-Democrat, în sindicate, în orașele și satele nord-transilvănene și a luat măsuri pentru sprijinirea membrilor Secretariatului și activiștilor aflați în ilegalitate. Józsa Béla a inițiat reorganizarea aparatului tehnic al partidului, a făcut rost de mașini de scris — dintre care și o mașină de scris pentru redactarea manifestelor în limba română — și a asigurat locuințe ilegale care să facă posibilă desfășurarea nestîngerită a muncii de partid.

După reînființarea Secretariatului Regional a început reînvierea organizațiilor de partid paralizate, îndeplinirea practică a concentrării tuturor forțelor democratice. În vederea realizării frontului unic antifascist, partidul comunist a acordat o atenție deosebită activității desfășurate în Partidul Social-Democrat, în mișcarea sindicală și în Partidul Independent al Mici-

³⁷ *Raportul-sinteză citat*, p. 27.

³⁸ Csátári Dániel, *Elő hagyományok — élő nemzetköziség (Tradiții vii — internaționalism viu)*, în *Párttörténeti Közlemények*, nr. 3, din august 1968, p. 50.

³⁹ *Idem*, p. 51, 52.

lor Producători. Ca un exponent spiritual al politicii de front popular antifascist, din inițiativa lui Józsa Béla a apărut la Cluj lucrarea *48-as Erdély* („Transilvania pașoptistă“). Redactorii cărții, în mod caracteristic, au ales drept motto următoarea frază din Declarația de la Brașov a lui Iosif Bem: „Unguri, sași, români, dați-vă frățește mâna, eliminați orice ură națională și veți fi fericiți!“

Secretariatul Regional din nordul Transilvaniei s-a ocupat în mod special de atragerea maselor populare românești și încadrarea lor în frontul comun de luptă. În acest scop încă în ianuarie 1943 Secretariatul Regional a făcut pași în direcția înființării unei organizații democratice românești legale. Astfel, delegații Secretariatului, precum și prof. Teofil Vescan jun., Mihail Pop și Nicolae Pojghi, studenți în medicină, au participat la o consfătuire comună, unde s-a hotărât depistarea acelor democrați români, cu care s-ar putea înființa o organizație românească luptătoare pentru egalitatea în drepturi. Munca de organizare a și început, avînd loc stabilirea contactelor, mai ales în cercurile intelectuale clujene și în rîndurile țăranilor organizați în cooperative. Tot mai mulți români s-au raliat activității comune chiar și din rîndurile acelor pe care politica de pasivitate i-a ținut pînă atunci de o parte⁴⁰.

În timp ce partidul comunist se afla în plină activitate pentru unirea într-un front comun de luptă a tuturor forțelor democratice, antifasciste, a avut loc în vara anului 1943 autodizolvarea Cominternului, motiv pentru care, „ca să ușureze constituirea unei unități naționale largi și combative“, locul Partidului Comunist din Ungaria a fost preluat de Partidul Păcii. Sarcina de mare răspundere de a conduce acțiunea de făurire a organizațiilor noului partid pe teritoriul răpit vremelnic României i-a revenit militanțului comunist Józsa Béla.

Datorită muncii pline de abnegație a comuniștilor și a celorlalți antifasciști conduși de Secretariatul regional al Partidului Păcii, cu toate mijloacele și metodele teroriste folosite de fascismul horthyst aliat cu nazismul german, în a doua jumătate a anului 1943 pe teritoriul nordului Transilvaniei a început să se simtă din nou prezența acelor forțe progresiste care în cazul unor împrejurări politice corespunzătoare ar fi putut deveni sprijinul unei schimbări radicale. Din această cauză guvernul dispune lichidarea Partidului Păcii, organizator și îndrumător al mișcării democratice nord-transilvănene în curs de dezvoltare și întărire politică. În felul acesta în septembrie 1943 se reiau urmărirea deschise pe teritoriul nord-estului Transilvaniei⁴¹.

De această dată conducerea urmăririlor deschise nord-transilvănene a fost încredințată unui maior de jandarmerie comandant al unei subdiviziuni de jandarmerie, dar dirijarea lor în practică a revenit și acum conducătorilor cercetărilor deschise din 1941. Sub conducerea lor, detectivii subunității de urmărire a jandarmeriei clujene s-au deplasat la Someșeni, instalîndu-se în faimoasa incintă a interogatoriilor din 1941, din cazarma artileriei. Cu primele arestări clujene, organele represive nu au ajuns pînă în centrul mișcării⁴². Mijloacele de interogatoriu folosite împotriva arestaților (în general identice celor folosite în 1941) au arătat însă faptul că mercenarii regimului horthyst vor să înainteze spre țintă fără cruțare. În zilele imediat următoare transportării de la Cluj la Soroksár (Ungaria) a primelor victime⁴³,

⁴⁰ *Idem*, p. 72.

⁴¹ Vezi mai detaliat Csatári Dániel, *În vîltoarea vremii. — Relații româno-maghiare între 1940—1945*, p. 316—332.

⁴² Printre arestați erau: Halász Ilona, Grünfeld Ilona, membri ai P.S.D.; Mihály Rózsa, care din 1935 a participat la mișcarea muncitorească.

⁴³ Între 28 aprilie — 30 iulie 1943 la Soroksár, str. Szent László 10 (în vila notarului Bori), organele represive horthyste au desfășurat cercetările deschise nr. 6, iar apoi în toamna anului 1943, cercetările deschise nr. 8.

la 17 și 18 octombrie, detectivii jandarmeriei au arestat 2 membri ai Secretariatului Regional care au fost anchetați la Someșeni prin folosirea aparatului de tratament electric inventat de agentul Juhász István. După acestea, copiii organelor represive i-au asaltat pe antifasciștii români și pe militantul social-democrat Jordáky Lajos, de la care au crezut că pot obține informațiile necesare compromiterii Partidului Social-Democrat. În noaptea de 18 spre 19 octombrie au fost arestați: Mihail Pop, Nicolae Pojghi și 2 studenți, iar tânărul Teofil Vescan le-a scăpat⁴⁴. Până la sfârșitul lunii octombrie numărul arestațiilor a crescut considerabil. „De câteva zile, în fabricile și mahalalele clujene se discută cu consternare — scria la 28 octombrie 1943 Józsa Béla, încă în libertate, în scrisoarea adresată lui Mikó Imre, deputat în Parlamentul ungar —, că de la un timp încoace dispar misterios extrem de multe persoane, maghiari, români, evrei deopotrivă. La întrebarea; unde sînt ei, se aduc vorbe despre camera de tortură din Someșeni, unde oamenii sînt torturați cu o barbarie mai înjositoare decît cea din evul mediu. Se vorbește că acești oameni vor pace. Dar pe acest motiv ar putea fi arestată întreaga populație, pentru că nu există țaran, muncitor sau cetățean care să nu dorească pacea!”⁴⁵ Între timp, la 15 octombrie, a fost arestat Jordáky Lajos, pe care la 8 noiembrie organele represive, sub presiunea politică a opiniei publice, au fost nevoite să îl pună în libertate⁴⁶.

În vederea extinderii urmăririlor deschise și pentru exploatarea posibilităților politice oferite de aceasta, șeful poliției politice îl trimite la Someșeni pe conducătorul unui grup de detectivi, care a preluat dirijarea în continuare a cercetărilor deschise. În conformitate cu dispozițiunile sale, organele represive au continuat arestarea membrilor Partidului Social-Democrat și ai sindicatelor, ținuți deja sub supraveghere. La 9 noiembrie au fost arestați mai mulți muncitori croitori, conducerea sindicatelor și Braun Rózsi, membră în Comitetul clujean al Partidului, însă nu au fost uitați nici comuniștii ținuți sub supraveghere încă din vremea cercetărilor deschise din 1941. La 14 noiembrie 1943, copiii organelor represive horthyste au reușit să-l aresteze pe Józsa Béla, membru al Secretariatului Regional al Partidului Comunist Nord-Transilvănean. Acesta, legat în lanțuri, a fost imediat transportat la Someșeni spre a fi anchetat cu cele mai barbare mijloace. Călăii au făcut totul pentru a scoate de la el numele membrilor Partidului Păcii din nord-estul Transilvaniei. Strădania lor a fost însă zadarnică. Józsa Béla a rezistat neclintit, ca o stîncă, în camera de tortură a copioilor horthyști dornici de răzbunare; nu a trădat Partidul Comunist și nici clasa muncitoare din care se trăgea, a rămas fidel ideilor pentru care și-a sacrificat întreaga viață. Pentru a protesta împotriva metodelor barbare ale anchetatorilor, a intrat în greva foamei. Slăbit și distrus fizicește de torturile bestiale și din cauza grevei foamei, a fost transportat la spital. Acest fapt a adus pentru el încercări noi, și mai grele. Dat fiind faptul că la spital a continuat greva foamei, detectivul Dede Márton a încercat să-i deschidă gura cu ajutorul unei bare de metal, rupîndu-i 2 dinți și rănindu-i grav gingia. Imediat după aceasta, au introdus cu forța în gura lui Józsa Béla un tub de cauciuc care a ajuns în traheea victimei, iar mîncarea vărsată prin tub a pătruns în plămîinii lui. După aceasta, în stare extrem de gravă, tot în lanțuri, l-au dus la Someșeni, crezînd că acolo vor putea storce de la el datele sperate. Nădejtile lor fură însă jadarnice. Józsa Béla, care vorbea întotdeauna cu cel mai mare

⁴⁴ Teofil Vescan junior, auzînd de arestări, la 23 octombrie 1943, prin Feleac, s-a refugiat în România.

⁴⁵ Scrisoarea unui muncitor anonim (J.B.) către un deputat (M.I.), vezi: Jordáky Lajos, *Józsa Béla*, Politikai Könyvkiadó, București, 1978, p. 223.

⁴⁶ La apelul direct al lui Józsa Béla s-au făcut intervenții pentru eliberarea arestațiilor — la guvern de către reprezentanții Partidului Ardelean în persoana lui Teleki Béla și Demeter Béla; la organele locale: Mikó Imre și Vita Sándor; la prefectul clujean: Bruder Ferenc și Kéthly Anna; la Ministerul de interne: soția lui Jordáky Lajos și Marosán György.

curaj și însuflețire despre lumea nouă care se va naște, care mobiliza cu fermă convingere masele la luptă împotriva asupririi sociale și naționale, a știut să tacă. În stare conștientă sau semiconștientă, a răspuns la întrebarea anchetatorilor doar cu un singur cuvânt: NU! În noaptea de 22 spre 23 noiembrie 1943, în agonie, Józsa Béla a rostit încă o dată câteva cuvinte aproape ininteligibile. A vorbit despre o patrie liberă în care oamenii vor trăi în pace și fericire. „Victoria va fi a noastră... numai a noastră poate fi... numai a noastră” a șoptit sacadat, dar încă perceptibil⁴⁷. Apoi a amuțit, pierzându-și forțele. Inima lui curajoasă și nobilă a încetat să mai bată. În acest fel, călăii organelor represive horthyste l-au exterminat pe acel comunist, pe acel erou al clasei muncitoare care a avut o încredere neclintită în sosirea lumii noi, când „adierile” istoriei vor flutura și deasupra Transilvaniei victoriosul steag al libertății, egalității, frăției, al viitorului mai bun al omenirii — al socialismului.

Cu toate că atitudinea statornică și moartea eroică a lui Józsa Béla a contracara planurile organelor represive horthyste, nu le-a determinat să nu mai continue cercetările deschise cu obișnuitele mijloace. La consfătuirea din 23 noiembrie 1943 a Centrului de Apărare a Statului s-a făcut bilanțul cercetărilor deschise de la Soroksár și Someșeni (la prima fiind arestați 69, iar la cea de a doua 43 de oameni), iar la urmă au dispus extinderea urmăririlor deschise și asupra celorlalte orașe și localități din nord-estul Transilvaniei. De la sfârșitul lui noiembrie 1943 au fost arestate din nou zeci de persoane din Cluj, Oradea, Marghita, Dej, Satu Mare, Baia Mare. Arestările au fost extinse și asupra unor formațiuni militare: Compania 110/5, de unde au fost ridicate mai multe persoane, fiind transportate la Someșeni⁴⁸. Între scopurile vizate cu această ocazie, un loc important l-a ocupat și de această dată problema compromiterii organizațiilor Partidului Social-Democrat. Dovada acestui fapt o constituie arestarea mai multor membri ai Partidului Social-Democrat și a unor conducători de sindicate. Partidul Social-Democrat și mai multe personalități marcante, ca spre exemplu Bajcsy-Zsilinszky Endre, au protestat împotriva acestor noi acțiuni ale organelor represive⁴⁹. În fața revoltei opiniei publice democratice, în unele cazuri organele represive horthyste au fost nevoite să cedeze. Astfel, la 17 decembrie ele au pus-o în libertate pe Józsa Mária (văduva lui Józsa Béla), iar la 23 decembrie pe alți trei arestați, din Oradea și Satu Mare.

Cu toate că, din cea de a doua jumătate a lunii decembrie 1943, Comandamentul a propus încetarea cercetărilor deschise, detectivii mai fac o tentativă de compromitere a Partidului Social-Democrat. La finele lunii ianuarie 1944 ei îl arestează pe Wolf Sándor, secretar al organizației Partidului Social-Democrat din Cluj și continuă urmărirea lui Sütő Lajos, intrat în ilegalitate.

Actul de încheiere a cercetărilor deschise din 1943 pe teritoriul nord-estului Transilvaniei l-a constituit Consfătuirea din 1 februarie 1944 a Centrului de Apărare a Statului, care a constatat că Grupul din Someșeni s-a ocupat de 128 persoane, dintre care 70 au rămas în arestul Grupului⁵⁰.

În continuare, ca și cu ocazia cercetărilor deschise din 1941, procesele verbale de urmărire și celelalte acte de cercetare întocmite de organele represive au fost predate Procuraturii Regale. Procesul, și de această dată, s-a ținut cu ușile închise, fără nici o publi-

⁴⁷ I. Mineu și A. Simion, *Józsa Béla*, București, 1971, p. 83.

⁴⁸ Csátári Dániel, *op. cit.*, p. 329.

⁴⁹ „Nu trebuie... să spun — scria Bajcsy-Zsilinszky Endre lui Jordáky Lajos în scrisoarea din 13 decembrie — ce părere am despre această prigoană, care în mod ciudat e dusă împotriva celor mai buni maghiari. Și eu voi face tot posibilul să se pună capăt cât mai grabnic acestor prigoane.”

⁵⁰ *Magyar szabadságharcosok a fasisztus ellen (Luptătorii maghiari pentru libertate împotriva fascismului)*, Budapest, 1966, p. 229—230.

tate, pentru că scopul principal nu a fost nici acum informarea politică a opiniei publice, ci nămicierea fizică a comuniștilor și a altor antifasciști.

Prigoana necruțătoare împotriva luptătorilor comuniști și altor antifasciști din nord-estul Transilvaniei nu a putut pune capăt luptelor pe viață și pe moarte dintre „viteji” și *eroi*. În spatele „vitejilor” a stat întregul aparat de represiune al statului horthyst, iar eroii anonimi au avut ca sprijin masele muncitoare, făuritoare ale istoriei și creatoare ale unei lumi noi. Deznodământul luptelor a fost dat de istorie și de data aceasta — ca întotdeauna în decursul mileniilor; lumea aristocrației și a capitaliștilor a apus pe veci și în locul ei a apărut socialismul — lumea nouă a maselor muncitoare conduse de comuniști. Împărțirea temporară a Transilvaniei în două a luat sfârșit; românii, maghiarii, germanii, evreii și celelalte naționalități, membre active ale marii familii a României socialiste, sub conducerea Partidului Comunist Român, edifică astăzi societatea socialistă multilateral dezvoltată în patria comună.

PETRU BUNTA

DIE VON DEN HORTHYSTISCHEN BEHÖRDEN, GEGEN DIE KOMMUNISTEN AUS DEM NORDEN SIEBENBÜRGENS ANGESTRENGTEN PROZESSE (1941—1944)

(Zusammenfassung)

Aufgrund von veröffentlichten und archivalischen Unterlagen untersucht der Verfasser hauptsächlich drei Probleme: die gegen Kommunisten und andern fortschrittliche Kräfte gerichtete Terrorkampagne, die 1941 eingeleiteten Ermittlungen und die der behördlichen Enquete von 1943 folgenden, den Kommunisten angestregten Prozessen.

Es wird dokumentarisch belegt, dass das infolge des Wiener Diktats vom 30 August 1940 im Norden Siebenbürgens eingesetzte horthystisch-faschistische Regime über einen organisierten und erprobten Repressionsapparat verfügte, dessen bedeutendsten Seitenkräfte die politische Polizei, die Gendarmerie und das 2. Büro innerhalb des Grossen Generalstabs die Unterstützung eines Spinnwebes von Staatsorganen und öffentlichen Institutionen genossen. Im Rahmen der Kommunisten- und Antifaschistenverfolgung und der gegen die nationale Befreiungsbewegung gerichteten Massnahmen gestaltete sich eine rege Zusammenarbeit mit den zuständigen Behörden anderer Länder, insbesondere mit denen Hitlerdeutschlands. Gründlich vorbereitet leitete man im Sommer 1941 aus Someșeni (bei Klausenburg) die sogenannten „offenen Untersuchungen“ ein. Die Untersuchungen dehnten sich auf lange Dauer.

Die im Zeitraum 29. Juni — 20. September 1941 ausgeführten Untersuchungen grossen Umfangs umfassten 1210 Personen, von denen 795 aufgrund des Gesetzes aus dem Jahre 1921 über die Verteidigung der Staatssicherheit und der Sozialordnung angeklagt werden. 139 Personen wurden dem Gerichtshof des Grossen Generalstabs übertragen und wegen Vaterlandsverrat angeklagt, 7 der Staatsanwaltschaft des Armeekorps Klausenburg und 649 dem zivilen Gericht. Die monströsen Prozesse der Jahren 1942/43 wurden in Budapest (Vác), Klausenburg, Tirgu-Mureș, Sathmar und Sighetu Marmatiei abgehalten. Die Mehrheit der Angeklagten verneinte die unter Terrorismethoden erreichten Aussagen, dennoch wurden ihnen Strafen zwischen fünf Monaten und lebenslänglichem schweren Kerker verhängt.

Die antikommunistischen Repressalien und die Kette antifaschistischer Prozesse hemmten nur vorübergehend die linksgerichtete Bewegung. In der zweiten Hälfte des Jahres 1943 verstärkte sich ihre Tätigkeit, so dass im Norden Siebenbürgens die Verfolgungen wieder aufgenommen wurden. Der Kommunistenführer Józsa Béla wurde tödlich misshandelt. Anlässlich einer Beratung beim Zentrum für Staatsverteidigung von Someșeni vom 1 Februar 1944 wurde festgestellt, dass die Untersuchungsgruppe Someșeni sich mit 128 Personen befasste, von denen 70 unter Haft blieben. Die Gerichtsdebatten fanden hinter geschlossenen Türen statt. Die Öffentlichkeit wurde nicht benachrichtigt, ihr Hauptzweck war die physische Vernichtung der Kommunisten und Antifaschisten.

Erst die Befreiung Siebenbürgens im Verbrüdernten Kampf der rumänischen und sowjetischen Armee brachte die schonungslosen Verfolgungen zu Ende.